

ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТІВ ЄСПЛ У УКРАЇНСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

В. В. Голуб

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 4 курсу спеціальності «Право»,
навчально-науковий інститут права

Науковий керівник – к.ю.н., професор І. В. Міщук

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

Важливу роль у нормуванні відносин зі здійснення правосуддя відіграє Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини на підставі Європейської конвенції з прав людини в правовому колі України сприятиме не лише наближенню нашої держави до європейських стандартів прав людини, але й гарантуватиме захист прав та свобод людини у внутрішньодержавних відносинах, що позитивно позначиться на реалізації визначених на конституційному рівні принципів правової держави [3].

З одного боку, Європейський суд з прав людини висловлює думку, що положення Конвенції мають тлумачитися відповідно до сучасних умов і базуються на прецедентному праві суду як на «живому інструменті». Проте з іншого боку, сам суд не так переконливо підтримує необхідність дотримання прецеденту.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прецеденти ЄСПЛ, судова практика, застосування міжнародного права.

The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 plays a significant role in regulating relationships in the administration of justice. The application of the case law of the European Court of Human Rights based on the European Convention on Human Rights in the legal circle of Ukraine will contribute not only to bringing the Ukrainian state closer to European human rights standards but also to guaranteeing the protection of human rights and freedoms in domestic relations, which in turn will have a positive impact on the implementation of the principles of the rule of law defined at the constitutional level [3].

On the one hand, the European Court of Human Rights expresses the opinion that the provisions of the Convention should be interpreted in accordance with modern conditions and are based on the precedent law of the Court as a "living instrument". However, on the other hand, the Court itself does not so convincingly support the need to adhere to precedent.

Keywords: European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ECtHR precedents, judicial practice, application of international law.

Відсутність єдиного підходу до інтерпретації та застосування рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в українських судах призвело до невизначеності та неодноразових порушень прав людини.

Процес формування України як демократичної, соціальної та правової держави нерозривно пов'язаний із створенням справедливої та доступної системи правосуддя, яка відповідає встановленим міжнародним нормам [4].

Ключову роль у регулюванні відносин зі здійснення правосуддя у цивільних справах відіграє [2].

Згідно з положеннями статей 17 та 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди використовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) та практику суду як джерело права під час розгляду справ [5].

Аналіз досліджень щодо використання Європейської конвенції з прав людини та судових рішень ЄСПЛ в українській судовій практиці був предметом уваги вчених, як-от: В. А. Кройтор у своїй статті дійшов до висновку, що положення чинного законодавства України вимагають застосування судами практики ЄСПЛ як джерела права, незалежно від того, ухвалено конкретне рішення за участю України чи ні. Також великий вклад у дослідження прецедентної практики зробили Д. Д. Луспеник, Р. А. Майданик, О. О. Марченко, Ю. Ю. Попов, П. М. Рабінович, В. А. Кройтор та інші.

Мета статі – визначити ефективність застосування рішень ЄСПЛ у судовій практиці України, а також ідентифікація проблеми та перешкод перед повним впровадженням прецедентного підходу. Крім того, метою є формулювання рекомендацій та пропозицій щодо оптимального використання прецедентів ЄСПЛ в українському судочинстві з метою забезпечення більшої ефективності та захисту прав людини в країні [9].

Почнемо з аналізу статті 9 Конституції України, яка встановлює, що міжнародні договори, на яким Верховна Рада України надала згоду на обов'язковість, мають силу національного законодавства. Таким чином, суди зобов'язані застосовувати їх у справах та ухваленні рішень. У випадку, коли міжнародним договором України передбачені інші правила, ніж ті, що встановлені в національному законодавстві, застосовуються положення самого договору. При вирішенні конкретної судової справи вирішення колізії між нормами міжнародного договору та іншого законодавчого акта України належить до компетенції суду.

Згідно з частиною першою статті 129 Конституції України, суддя, який вирішує справи, повинен бути незалежним та керуватися принципом верховенства права [7].

Україна, ратифікувавши Конвенцію, взяла на себе зобов'язання гарантувати права і свободи, визначені в ній, для всіх осіб, які перебувають під її юрисдикцією. Зміст положень Конвенції конкретизується в рішеннях Європейського суду з прав людини.

Згідно з Віденською конвенцією про право міжнародних договорів, договір повинен тлумачитися добросовісно відповідно до звичайного значення термінів у контексті договору і відповідно до об'єкта і цілей договору. Для цілей тлумачення договору контекст включає угоди, досягнуті між учасниками, документи, прийняті як частину угоди, та інші відповідні матеріали [1]. Конвенція тлумачиться Європейським судом з прав людини у його рішеннях у справах проти держав-учасниць. Згідно з міжнародними договорами та національним законодавством України, обов'язковість Конвенції та практики Європейського суду має враховуватись судами як джерело права при розгляді справ. Якщо міжнародним договором України передбачено інші правила, ніж в національному законодавстві, застосовуються правила міжнародного договору [6].

Також відомо, що правила використання міжнародних договорів українськими судами визначено у постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року № 13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при виконанні правосуддя». Чинні міжнародні договори України використовуються судами при здійсненні правосуддя у справах: якщо такі договори встановлюють інші правила, ніж передбачені у внутрішньому законодавстві України; якщо вони визначають інші правила судочинства, ніж ті, що передбачені законодавством України; якщо регулюються відносини з іноземними державами або іноземцями, які стали предметом судового розгляду; якщо існує відповідність міжнародному праву в національному

законодавстві; якщо міжнародна норма встановлює інші процесуальні форми судового провадження [10].

Оскільки в Україні формально не визнано прецеденти як джерело права, і перелік цих джерел є вичерпним, тобто при викладенні мотивів рішення можна користуватися прецедентами Європейського суду, проте посилення має бути зроблене безпосередньо на норми Конвенції. Варто відзначити, що дана проблема вже має законодавче вирішення. Згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон про застосування практики ЄСПЛ), суди України використовують Конвенцію і практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Крім того, стаття 18 цього Закону містить правила щодо посилення на рішення Європейського суду з прав людини у судових рішеннях в Україні [5].

Визначаючи процедуру посилення на Європейську конвенцію з прав людини та практику ЄСПЛ, Закон про застосування практики ЄСПЛ встановлює процедуру посилення лише на рішення ЄСПЛ у справах, де Україна була стороною. Судова практика України показує, що суди все частіше використовують висновки ЄСПЛ, що стосуються інших країн [8].

Можна стверджувати, що практика Європейського Суду з прав людини та його рішення мають прецедентний характер. Закон України від 23 лютого 2006 р. визначає порядок посилення на рішення ЄСПЛ лише у справах, де Україна брала участь. Проте в українській судовій практиці вже виявлено тенденцію до застосування рішень ЄСПЛ у справах, де Україна не була стороною. Це свідчить про формування прецедентної моделі використання судових рішень Європейського Суду з прав людини. Ця практика сприятиме не лише зближенню України з європейськими стандартами прав людини, а й захистить права та свободи людини в українському правовому просторі.

Крім того, положення статті 9 Конституції України встановлює застосування правових позицій, які випливають з тлумачення Конвенції, викладених у рішеннях Європейського суду як у відношенні до України, так і до інших держав, у розгляді справ судами. Варто зауважити, що у випадку, коли застосування відповідного національного законодавства може призвести до порушення Конвенції, розгляд справи має здійснюватися з врахуванням правових позицій Європейського суду, а не національного законодавства.

Крім того, відповідно до чинного законодавства України суди повинні використовувати практику Європейського Суду з прав людини як джерело права, незалежно від того, чи було прийняте конкретне рішення, що стосується України.

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів / Організація Об'єднаних Націй. 1969. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text. (дата звернення: 05.03.2024).
2. Європейська конвенція з прав людини / Рада Європи. 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (дата звернення: 05.03.2024).
3. Загальна декларація прав людини / Організація Об'єднаних Націй. 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (дата звернення: 05.03.2024).
3. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваїте, 2016. 392 с.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України / Верховна Рада України. 2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>. (дата звернення: 05.03.2024).
5. Конституційне подання щодо офіційного тлумачення частини першої статті 9 Конституції України / Конституційний суд України. 2017. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/5_4117.pdf. (дата звернення: 05.03.2024).
6. Конституція України. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 05.03.2024).
7. Кройтор В. А. Використання прецедентного права, створеного суддями європейського суду з прав людини, в процесі прийняття рішень українськими судами з аналогічних питань. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2023/8.pdf. (дата звернення: 05.03.2024).
8. Марченко О. О. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як джерело адміністративного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 14. С. 181–184.
9. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : Постанова / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text> (дата звернення: 05.03.2024).